

Αλέξης Καρπούζος

Μεταμορφώσεις της Σκέψης

10. Ηράκλειτος - Παρμενίδης

Εργαστήριο Σκέψης - Αθήνα 2016

Τα κείμενα του τόμου αποτελούν σημειώσεις από τα μαθήματα που παρέδωσε ο στοχαστής Αλέξης Καρπούζος στο “Εργαστήριο Σκέψης” την Άνοιξη του 2012. Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον συγγραφέα για την ευγενική προσφορά των κειμένων.

<http://ergastirio-skepsis.tumblr.com/>

Η σκέψη του Εν-Όλου

Η χαραυγή του αρχαιοελληνικού στοχασμού εντάσσεται ιστορικο-χρονολογικά, σε μια εποχή που αφυπνίζεται το «συμπαντικόπνεύμα». Οι Ουπανισάδες, οι Βέδας και ο Βουδισμός στις Ινδίες, ο Κομφούκιος, ο Λάο-Τσε. ο Βουδισμός Ζεν και η Ταοϊκή παράδοση στην Κίνα, ο Ζωροάστρης στο Ιράν, οι Ιουδαίοι προφήτες του Ισραήλ και ολόκληρη η Παλαιά Διαθήκη, οι Άραβες μύστες και ποιητές, με τη μεταφυσική θρησκευτικότητά τους, διατυπώνουν σημαντικότερες σκέψεις και προτείνουν ένα άνοιγμα που προϋποθέτει νηφάλια και γαλήνια ετοιμότητα για να αναγνωριστεί. Έτσι, ο προφιλοσοφικός στοχασμός των σοφών και ποιητών της Ιωνίας αναδύεται σε ένα αρχαϊκό ανατολικό και ασιατικό πλαίσιο σκέψης και ομιλίας, το οποίο αφομοιώνει και γονιμοποιεί ριζικά με τον Λόγο και την αφαιρετικότητα της σκέψης που εγκαθιδρύει.

Οι προσωκρατικοί, αλλά και συνολικά η Δυτική οντολογία και μεταφυσική, διερωτώνται: «Γιατί υπάρχει το Είναι και όχι το μη Είναι (Μηδέν);». Τίθεται δυναμικά το ερώτημα, αν ο Λόγος προέρχεται από το Είναι ή το Είναι από το Λόγο; Γιατί ανακλάται το Ένα στο Πολλαπλό; Ποιο είναι αυτό που ανακλάται και ποιο το ανακλώμενο; Ποια είναι η σχέση του Ενός με το Πολλαπλό και γιατί το Ένα δεν αποκαλύπτεται μόνο του; Τι είναι αυτό που προκαλεί την ψευδαισθηση και πώς διαφορίζεται από το Αληθινό; Ο Προσωκρατικός στοχασμός τολμά να αναλάβει το αίνιγμα του Κόσμου και την περιπέτεια των αμετάκλητων ερωτημάτων που θέτει. Η διερεύνηση διαξάγεται με ορθολογικό - κριτικό, αλλά και ενορατικό-διαισθητικό τρόπο, σφαιρικά (ολιστικά) αλλά και αποσπασματικά (ειδικά).

Η προσωκρατική σκέψη διερευνά, στοχάζεται και εξηγεί, αποσπασματικά (ειδικά) και συστηματικά (ολικά), για πρώτη φορά στην ιστορία του κόσμου, την Ενότητα-Ολότητα του Είναι εν τω Γίνεσθαι Κόσμου με το Νου και την αφαιρετική ορθολογική σκέψη. Το Εν-Όλον αντιμετωπίζεται ως ο Λόγος και η Αλήθεια της Θεϊκής και ακατάλυτης Φύσης. Το Εν-Όλο είναι ένα ενιαίο και αδιαίρετο εύτακτο σύνολο, «Κόσμος». Οι πολλαπλές μορφές του Κόσμου, ως οντικές κατηγορίες, η φύση, η κοινωνία, ο άνθρωπος τίθενται σε σχέσεις αμοιβαίας αλληλεξάρτησης, είναι αδιάρρηκτα συνυφασμένες μεταξύ τους και διέπονται από το Λόγο του Κόσμου.

Στην «επιστημολογική» θεώρηση των προσωκρατικών, τα φυσικά φαινόμενα δε θεωρούνται πια αποτέλεσμα τυχαίων ή αυθαίρετων υπερφυσικών ή θεϊκών δυνάμεων, αλλά αποτέλεσμα κανονικών και προσδιορισίμων ακολουθιών από φυσικές «αιτίες» και «αποτελέσματα». Για πρώτη φορά δημιουργείται η έννοια της κατηγορίας φαινομένων που αναφέρεται στα γενικά και κύρια χαρακτηριστικά και όχι στα ειδικά, περιπτωσιακά και συγκυριακά. Εγκαινιάζεται η δημόσια αντιπαράθεση των πεποιθήσεων για τον κόσμο και τη φύση μέσω της κριτικής και ορθολογικής αντιμετώπισής τους. Η δημόσια αποδοχή ή η κριτική των ιδεών αποτελούσαν αναπόσπαστο στοιχείο της διαδικασίας για την αποδοχή, την αμφισβήτηση ή την απόρριψη των ιδεών, δηλαδή συνιστούσαν απαραίτητο όρο για να γίνουν ευρύτερα αποδεκτές. Αυτό σήμαινε ότι η γνώση δεν ήταν αποκλειστικό προνόμιο των μάγων, των ιερέων και των βασιλέων, αλλά κοινοποιούνταν στο δημόσιο χώρο. Μαζί με την ανάδυση ενός νέου τύπου σοφού έχουμε και τη δημιουργία των πρώτων επιστημονικών κοινοτήτων των Σχολών σκέψης και έρευνας. Αυτή η μεταμόρφωση της σκέψης έχει και το αντίστοιχο ισοδύναμό της στο πεδίο της τέχνης. Οι Έλληνες της Ιωνίας αποδέσμευσαν το έργο τέχνης από τη χρηστική του αξία και υιοθέτησαν μια νέα πνευματική στάση, η τέχνη μετουσιώθηκε σε παιχνίδι γραμμής και χρώματος ρυθμού και αρμονίας. “Η τέχνη για τη τέχνη” υπήρξε η τρομακτικότερη μεταβολή που έχει συμβεί στην ιστορία της τέχνης, όπως επισημαίνει ο Χάουζερ.

Η Σκέψη στον Ηράκλειτο

Στη συνέχεια του σημειώματός μας θα αναπτύξουμε περιεκτικά, τη σκέψη του Ηράκλειτου και του Παρμενίδη και αυτό γιατί θεωρούμε ότι στην «οντολογία» των αρχαίων αυτών στοχαστών, η λογική δεν έχει αυτονομηθεί από τη μεταφυσική, το αισθητό από το υπεραισθητό, το είναι των όντων προσεγγίζεται ως ενότητα του λόγου και του είναι και μ'αυτή την έννοια το οντολογικό δεν έχει υποταχθεί στο οντικό. Ο Ηράκλειτος πασχίζει να σκεφτεί τον ρυθμό-Λόγο του κόσμου, του ανθρώπου και της πόλις μέσα στην τραγικότητα του γίνεσθαι. Ο Παρμενίδης, με την αυστηρότητα στη σκέψη του, εισάγει την αξιωματική λογική. Ο στοχασμός του επιχειρεί να συλλάβει το Είναι και το Ένα και να υποτάξει το Μη Είναι και το Πολλαπλό.

Για τον Ηράκλειτο η Φύση, ως το Εν-Όλον, κατανοείται ως η ενότητα πολλαπλότητα όλων όσων είναι και αποκαλύπτονται και όσων δεν είναι και αποκρύπτονται. Στον Ηράκλειτο, ο Θεϊκός Λόγος της Φύσης (Είναι εν τω Γίνεσθαι) συνθέτει και συμφιλιώνει τις φαινομενικές αντιθέσεις και αντιφάσεις που παρατηρούνται, αλλά και τις συνέχει, διασφαλίζοντας την αδιατάρακτη ενότητα και συνοχή τους παρά τις αέναες μεταμορφώσεις που συμβαίνουν. Το «ταυτόν» των διπολικών αντιθέσεων δε σημαίνει ότι οι διπολικές αντιθέσεις αποτελούν ταυτότητες με την έννοια της τυπικής λογικής. Η ενότητα των αντιθέτων υπαινίσσεται, ότι στο πρωταρχικό οντολογικό επίπεδο, τα αντίθετα ταυτίζονται μεταξύ τους, γιατί το ένα προσδιορίζεται και συνυπάρχει με το άλλο και εξαιτίας του άλλου. Θα αναρωτηθεί κάποιος και δικαιολογημένα, ποια η σχέση του «ταυτόν» με τη ρήση που αποδίδεται στον Ηράκλειτο. «αεί πάντα ρει»; Σ' αυτό το σημείο να διευκρινήσουμε ότι στα σωζόμενα αποσπάσματα του Ηράκλειτου, δεν αναφέρεται ρητά το ουσιαστικό «Είναι». Σ' όσα αποσπάσματα χρησιμοποιείται το «είναι» δεν μπορούμε να αποφανθούμε κατηγορηματικά αν το «είναι» είναι οντολογικό-υπαρκτικό ή απλώς συν- δετικό. Το «ταυτόν» είναι το «Είναι»; Ποια η σχέση του «Είναι» με το «Γίνεσθαι»; Θα λέγαμε ότι το «Είναι» είναι η συμμετρική σχέση των αντιθέτων (εν πάντα είναι), η οποία επιτυγχάνεται μέσω της αέναης αντίθεσης και αλλαγής (γινόμενα πάντα κατ'έριν και χρεών), σύμφωνα με το νομοτελειακό «μέτρον»=Λόγο (γινόμενον πάντων κατά το λόγον τόνδε). Έτσι, το «ταυτόν» ως Λόγος «Είναι» ή αλλιώς το «Είναι» είναι η ενότητα των αντιθέτων μέσα στη μεταβολή, στο «γίνεσθαι». Ο Αξελός παρατήρησε την αρχέγονη συγγένεια του «είναι» και του «γίνεσθαι» όπως αποκαλύπτεται στην ελληνική γλώσσα. Έτσι, σημειώνει: «το «είναι» (είναι, ον) είναι κυριολεκτικά συνδεδεμένο με το γίνεσθαι, σε σημείο που για δύο χρόνους του ρήματος εμί (τον αόριστο και τον παρακείμενο) να χρησιμοποιείται το ρήμα γίνεσθαι (εγενόμεν, γέγονα)».

Ο ρυθμός της ηρακλειτικής διαισθητικής και εννοιακής διαλεκτικής δεν είναι τριαδικός, όπως αργότερα στον ορθολογικό ιδεαλισμό του Hegel [θέση-αντίθεση-σύνθεση], αλλά δυαδικός και η σκέψη του ενώνει τα αντίθετα χωρίς να τα ταυτίζει ή να τα συνθέτει. Ο Ηράκλειτος δε στοχάζεται μέσα στα πλαίσια της τυπικής και εννοιοκρατικής λογικής, δε δεσμεύεται από την αξιωματικά θεσπισμένη λογική δομή της γλώσσας, δε διατυπώνει θεωρησιακές προτάσεις και κατηγορηματικές κρίσεις οι οποίες να θεμελιώνονται στην κυριαρχία του συνδεδεμένου ρήματος «εστί». Τα παραπάνω γνωρίσματα της οντολογικής λογικής, τα οποία καθόρισαν την ιστορία της Δύσης και της μεταφυσικής της, έχουν αφετηρία τις αναζητήσεις του Ζήνωνα και ολοκληρώνονται από τον Αριστοτέλη με τη κατασκευή του αξιωματικού συστήματος της τυπικής λογικής, η οποία έχει ως πυρήνα της την αρχή της ταυτότητας της μη αντίφασης και την κατηγορηματική δομή της πρότασης. Η τυπική λογική, η οποία χειρίζεται ήδη διαμορφωμένες νοητικά και επεξεργασμένες νοηματικά έννοιες, διακρίνει δύο τύπους αντίθεσης των εννοιών: αντίθετες έννοιες (άσπρο-μαύρο) και αντιφατικές (άσπρο-μη άσπρο). Ο Ηράκλειτος στρέφεται στον Κόσμο ερωτηματικά, θεωρεί ότι ο Κόσμος αποτελεί μια αινιγματική ερώτηση που διατηρείται δραματικά ανοιχτή, υποψιάζεται ότι ο Κόσμος μας απευθύνει μια ερώτηση μονοσήμαντη όσο και πολυσήμαντη, η οποία επιδέχεται διερευνητικών και στοχαστικών απαντήσεων.

Η Ηρακλείτεια διαλεκτική λογική ή πιο εύστοχα σχεσιολογία και ρυθμολογία, διαπλάθει μια σκέψη και διαμορφώνει έννοιες που δημιουργούν δεσμούς μεταξύ των αντιθέτων, χωρίς να απαλείφουν τις διαφορές τους. Η γραμματικοσυντακτική δομή της γλώσσας αντιπαραβάλλει σε κάθε κατάφαση την αντίφασή της και αναδεικνύει το αμφίρροπο, διφορούμενο και μη αποφασίσιμο νόημα κάθε έκφρασης. Ο «εικονικός» και «ανεικονικός», ο οπτικός και οραματικός χαρακτήρας της γλώσσας, η σύνθεση λόγου, λέξης, εικόνας και ρυθμού, η πλαστική δηλαδή, πολυεστιακότητα της γλώσσας δε μας επιτρέπουν να αποδώσουμε ένα μονόσημο νόημα στον λακωνικό, σιββυλικό και αποφθεγματικό λόγο του. Ο Λόγος του δεν είναι τόσο αναλυτικός -παραγωγικός ή επαγωγικός-, αλλά ενιαίος και πολύσημος εμπειρία και σκέψη, πράξη και στοχασμός συνυπάρχουν δυναμικά. Η «γνώση» του κό- σμου, της ενότητας δηλαδή των πάντων, δε συντίθεται σταδιακά με συλλογιστική μεθοδολογία και δεν υποστηρίζεται με λογικά επιχειρήματα, αλλά αποκαλύπτεται αιφνίδια μέσα σε μια εικόνα ή σ'ένα απροσδόκητο όραμα. Η σκέψη και η γλώσσα του Ηράκλειτου και η σχεσιακή δομή τους, κατοπτρίζουν την ιανόμορφη πραγματικότητα του Κοσμικού Λόγου, την άρρηκτη σχέση «λογικού» και «μεταλογικού», «φυσικού» και «υπερβατικού».

Άλλωστε ο Ηράκλειτος δεν επιδιώκει να αποδείξει, αλλά να δείξει. Έτσι, δε διαλέγεται, δεν εξηγεί και δε διδάσκει, αλλά προφυτεύει σημαίνει με τα ίχνη που εκφράζεται και μυεί. Ακολουθεί και ο ίδιος, αυτό που θα πει για το θεό Απόλλωνα: «Σίβυλλα δε μαινομένωι στόματι καθ'Ηράκλειτον αγέλαστα και ακαλλώπιστα και αμύριστα φθεγγόμενη χιλίων ετών εξικνείται τη φωνήν δια τον θεόν ...ο άναξ, ου το μαντεϊόν έστι το εν Δελφοίς, ούτε λέγει ούτε κρύπτει, αλλά σημαίνει». Στον αποφθεγματικό αυτό σπάραγμα σχετίζονται, χωρίς να ταυτίζονται και χωρίς να διακρίνονται, η δυνατότητα της φιλοσοφικής γλώσσας (μεταφυσικής) και η ποιητική γλώσσα (λυρική και τραγική). Το ποιητικό ρήμα «εμψυχώνει» την ποιητική δράση του φιλοσοφικού λόγου, είναι ο μίτος που ξετυλίγει το δραματικό γίνεσθαι της σκέψης και την συνοδεύει αδιάλειπτα σ'όλες τις ιστορικές περιπέτειές της.

Πολύ αργότερα, η μεταφυσική φιλοσοφία με τους σοφιστές, τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, αλλά και όλη η ιστορία της μέχρι και τα «αντι-μεταφυσικά ρεύματα, τον ριζικό εμπειρισμό και θετικισμό, περιόρισαν τη σκέψη στη διάσταση της επιχειρηματολογίας, της κατάδειξης, της απόδειξης και μ'αυτή την έννοια όλη η ιστορία της φιλοσοφίας, όπως και η ιστορία του Δυτικού κόσμου που οικουμενικοποιείται ήταν περισσότερο ή λιγότερο μυθολογική.

Ο Λόγος του Ηράκλειτου πιστεύει σε μια θεμελιακή σύμπτωση του Είναι εν τω γίνεσθαι και της σκέψης, η προκλασική και αρχαϊκή οντολογία (λόγος του όντος) και γνωσιοθεωρία του δεν αντιπαραθέτει την Ιδέα στην Ύλη, δεν αντιθέτει τις αισθήσεις στη λογική. Η μέθοδός του αγνοεί τις ύστερες μεταφυσικές διχοτομήσεις του υλισμού με την πνευματικότητα, του ρεαλισμού με τον ιδεαλισμό, του εμπειρισμού με τον ορθολογισμό και τον συνεπαγόμενο ανθρωπολογικό διχασμό σώματος και ψυχής, ψυχής και λόγου. Με τον Παρμενίδη και την απόσχιση του Είναι από το γίνεσθαι, το νου από την αίσθηση, αυτές οι αντιθέσεις θα σφραγίσουν ανεξίτηλα την ιστορία της Δυτικής φιλοσοφίας. Για τον Ηράκλειτο, πραγματική υπόσταση δεν έχουν η ύλη, τα πράγματα ή το πνεύμα, αλλά μόνο οι διεργασίες που έγκεινται σε μια αέναη διαλεκτική σύγκρουση και σύνθεση των αντίθετων τάσεων, όπου σε στιγμές ισορροπίας παρατηρείται φαινομενική σταθερότητα, ενώ η εναλλαγή της μιας ή της άλλης τάσης, οδηγεί στη διηνεκή ροή, κυκλική φθορά και γέννηση των πάντων, «Πόλεμος πάντων μέν πατήρ εστί».

Αν ο “πόλεμος” είναι η αιώνια σύγκρουση των αντιθέτων, η δικαιοσύνη είναι η κοσμική δύναμη που εξασφαλίζει τη συνοχή του κοσμικού γίνεσθαι, μέσα από τον πόλεμο των αντιθέτων. Ο πόλεμος των αντιθέτων είναι δικαιοσύνη, η δικαιοσύνη ως κοσμική αναγκαιότητα, ως πεπρωμένο. Η δικαιοσύνη κυβερνά τόσο τη φύση, όσο και τον πόλη και το θετό της δικαιο (που είναι η ψυχή της πόλης και του θετού της δικαίου). Η παραβίαση της δικαιοσύνης συνιστά ύβρη, που επισύρει αμέσως την τιμωρία, τη νέμεση. Οι νόμοι της πόλης είναι το αποτύπωμα των θείων νόμων και η δικαιοσύνη των ανθρώπων είναι το αποτύπωμα της κοσμικής δικαιοσύνης που κυβερνά τη συμπαντική Ολότητα.

Η ύβρις δεν συνιστά απλώς παραβίαση των κοινωνικών νόμων, αλλά παραβίαση των θείων συμπαντικών νόμων. Αυτό κατανοείται μέσα στα πλαίσια της στοχαστικής σκέψης του Ηράκλειτου και όλης της κλασικής τέχνης και φιλοσοφίας, στην οποία ο Λόγος της ένθεης κοσμικής φύσης μετέχει σε κάθε φαινομενική εκδήλωση, μ'αυτή την έννοια η πόλη είναι το φανέρωμα του συμπαντικού Είναι και του Λόγου του.

Ο Ηράκλειτος, σε αντίθεση με τις άλλες κοσμολογίες της εποχής του, δεν αναγνωρίζει ότι η ιστορία του σύμπαντος θεμελιώνεται σε μια αρχή και κατατείνει σ'ένα τέλος. Το σύμπαν υπάρχει ανέκαθεν και θα συνεχίζει να υπάρχει εις το διηνεκές σε μια δυναμική ισορροπία των αντιθέτων στοιχείων που το συνθέτουν και αυτό γιατί διέπεται από τον Κοσμικό Αιώνιο Λόγο που ρυθμίζει τη σχέση των αντιθέτων. Η κυκλική αντίληψη του Χρόνου, η ευμαρμένη και η νομοτέλεια αποτελούν δομικές προϋποθέσεις της Ηρακλείτειας κοσμολογικής σκέψης, «Κόσμον τόνδε», θα διακηρύξει ο Ηράκλειτος, «τον αυτόν απάντων, ούτε τις θεών ούτε ανθρώπων εποίησεν, αλλά ήν αεί και έστιν και έσται πυρ αείζων, απτόμενον μέτρα και αποσβεννύμενον μέτρα» [την τάξη του κόσμου, η οποία είναι για όλα ανεξαιρέτως τα όντα, δεν τη δημιούργησε κανείς, ούτε θεός ούτε άνθρωπος, αλλά ήταν πάντοτε και είναι και θα είναι αιώνιο ζωντανό πυρ, το οποίο ανάβει σύμφωνα με καθορισμένο μέτρο]. Αιώνιος είναι μόνο ο «Λόγος» που ρυθμίζει την αέναη κίνηση και την αλλαγή, καθώς και το κατ'εξοχήν φυσικό φαινόμενο που αποκαλύπτει αυτή τη μεταβολή, το «πυρ», τη φωτιά. Ο Κοσμικός Λόγος είναι ομόλογος της σκέψης του ανθρώπου, η οποία όταν είναι αληθινή, αναγνωρίζει και ονομάζει τη Μεγάλη Φύση και το Σύμπαν. Ο Λόγος προφέρει το «Εόν», το Είναι των όντων και ταυτίζεται με την «α-λήθειαν». Έτσι, ο Λόγος εξισώνεται με το Είναι και την Αλήθεια. Ο Λόγος, η αλήθεια, το «μη δυνόν ποτε», δηλαδή η «φύσις», το «αεί φύον», ταυτίζεται με το «αείζων». Στη φράση του Ηράκλειτου «πυρ αείζων», το «αεί- ζων» δε σημαίνει απλώς «αιώνιο», αλλά το διαρκώς ερχόμενο στην εμφάνεια πυρ, το οποίο συνδηλώνει τη «φύσιν», τον Λόγον.

«Φύσις» σημαίνει με το «μη δυνόν ποτε», αυτό που έρχεται διαρκώς στην εμφάνεια, αλλά το οποίο βρίσκεται σε μια σιωπηλή, αλλά δυναμική αναφορά ως προς την «αφάνεια», τη «λήθην». Έτσι, ενδεχομένως, μπορεί να ερμηνευθεί η ρήση του Ηράκλειτου: «φύσις κρύπτεσθαι φιλεί», δηλαδή αυτό που διαρκώς μένει στην εκκάλυψη (δηλαδή η φύσις), αγαπά να μένει στην κάλυψη.

Σ'αυτό το καταύγασμα του Λόγου και της Αλήθειας, «ούτε τις θεών ούτε ανθρώπων» μπορεί να παραμείνει κρυμμένος. Σ'αυτή τη συνάφεια λόγου, η αλήθεια δεν έχει προσλάβει το χαρακτήρα της τυπικής ορθότητας, ούτε είναι υποκειμενική, αλλά αναφέρεται στην Ολότητα, η οποία είναι κοινή για όλους και για όλα και αποκαλύπτεται σ'αυτούς που έχουν φρόνηση. Πώς μπορούμε λοιπόν να οδηγηθούμε στην απόλυτη γνώση, σ'αυτό το «νόον έχουν» και «ομολογείν» όταν τα περισσότερα από τα Θεϊκά πράγματα μας διαφεύγουν λόγω έλλειψης πίστης; Ο Ηράκλειτος, σε αντίθεση με τον Παρμενίδη, δεν υποδεικνύει κάποια λογική μέθοδο, απλώς επι-σημαίνει το δρόμο: «Ουκ εμού, αλλά του λόγου ακούσαντες ομολογείν σοφόν έστιν εν πάντα έχουν», όχι εμένα, αλλά το Λόγο ακούοντας είναι σοφό να συμφωνείται ότι τα πάντα είναι μια ενότητα. Η συνειδητοποίηση και η αποδοχή της απόλυτης αγνωσίας μας αποτελεί το εφαλτήριο να διερευνήσουμε και να συμφωνήσουμε με το Λόγο, τον «κοινόν και θείον», ο οποίος φανερώνει και καταυγάξει τη μοναδική αλήθεια: την ενότητα όλων των όντων.

Ο συμπαντικός και θείος Λόγος είναι ομόλογος με το Λόγο της ανθρώπινης ψυχής. Έναν Λόγο που βρίσκεται στα απύθμενα βάθη της ψυχής και παραμένει δυσπρόσιτος και ανεξερεύνητος: «Ψυχής πείρατα ίων ουκ αν εξεύροιο πάσαν επιπορευόμενος οδόν, ούτω βαθύν λόγο έχει», στη διαδρομή σου δε θα καταφέρεις να ανακαλύψεις τα πέρατα της ψυχής προς όποια κατεύθυνση και εάν πορευθείς. Τόσο βαθύς, απερίοριστος και χαώδης είναι ο Λόγος της Ψυχής. Έτσι, ο δρόμος προς την «ομολογίαν», τη συμφωνία με τον συμπαντικό Λόγο, διέρχεται αναπόφευκτα μέσα από τα λαβυρινθώδη μονοπάτια της ανθρώπινης ψυχής.

Όμως, για να αναζητήσουμε και να διερευνήσουμε τον Λόγο της Ψυχής απαιτείται άκρα ταπεινότητα και αποβολή κάθε ατομικής «ιδίαν φρόνησιν» μέχρι να αχθούμε στο κοινό, «ξυνού» Λόγου, στην ένωση με τη τάξη και τον ρυθμό του σύμπαντος κόσμου, στην ορθολογική όσο και εννοιακή, αλλά και μυστική βίωση του «εν πάντα». Ακούγοντας τον Λόγο, θα αναγνωρίσουμε ότι όλα είναι Εν, η σοφία προέρχεται από την «ομολογία». Το ερώτημα που ανακύπτει είναι από ποια αφετηρία να ξεκινήσουμε την πορεία προς την «ομολογία». Να ξεκινήσουμε από τον ανθρώπινο λόγο (ψυχικό-νοητικό) και με αφαιρέσεις να αναχθούμε στο Εν- Παν (θείου και κοσμικού Λόγου) ή να ξεκινήσουμε, αντίστροφα, από τον θεολογικό ή κοσμολογικό λόγο;

Οι παραπάνω ερωτήσεις μας παραπλανούν γιατί προϋποθέτουν μια μεταφυσική (μυθική ή λογική ή μυθολογική) αρχή ως έναρξη της σύλληψης του Ενός-Παντός. Αν ξεκινήσουμε από τον ανθρώπινο λόγο (ιστορικοκοινωνικό) θα αντιμετωπίσουμε το Εν-Παν μέσω της ανθρωπολογικής προοπτικής. Αν ξεκινήσουμε από τον θεολογικό λόγο, θα τον αντιμετωπίσουμε μέσω της προοπτικής του Δημιουργού Θείου και ιερού όντος. Αν ξεκινήσουμε από τον κοσμολογικό λόγο, θα το αντιμετωπίσουμε μέσω της προοπτικής της κοσμικής φύσης. Όλοι αυτοί οι ενδοκοσμικοί λόγοι του Λόγου θεωρούν αποσπάσματα του Εν-Όλου, αποτελούν προοπτικές και διαστάσεις του Εν-Όλου, όπως παρίστανται στην ανθρώπινη σκέψη. Ο Ηρακλείτιος Λόγος διαμένει σε κάθε θεματικό πεδίο-λόγο και το Εν-Όλο «είναι» παρών, εν απουσία, σε κάθε αποσπασματική (και αρθρωμένη με την Ολότητα) προοπτική και διάσταση του Κόσμου. Λόγος και Εν-Όλο ταυτίζονται στην Ηρακλείτια σκέψη. Θα λέγαμε ότι Λόγος «είναι» η κινούμενη ενότητα του πολλαπλού και η μεταβαλλόμενη πολλαπλότητα του Ενός χωρίς ενότητα και πολλαπλότητα να ταυτίζονται, αλλά και χωρίς να διακρίνονται. Άλλωστε η γλώσσα του Ηράκλειτου που σχετίζει, χωρίς να ταυτίζει, το είναι με το γίνεσθαι, παραμένει αποκαλυπτική του αινίγματος του κόσμου και της σκέψης, ο κόσμος της ολότητας είναι εν τω γίνεσθαι. «Όλα όσα είναι γίνονται, αλλά το γίνεσθαι είναι και το είναι δεν είναι παρά εν τω γίνεσθαι». Η εναλλαγή παρουσίας – απουσίας «ουσιώνει» το παιχνίδι του Κόσμου, αίρει τις νοητικές διακρίσεις, καθιστά την σκέψη εμπειρία της αναζήτησης και της περιπλάνησης και τον άνθρωπο «ον», χωρίς παγιωμένη μορφή, άτοπο και μόνιμα καθ'όδον. Είναι και μη Είναι εναλλάσσονται αενάως και μεταμορφώνονται αμοιβαία συγκροτώντας το Όλον-Τίποτα που δεν είναι, αλλά ξετυλίγεται ως Χρόνος.

Οι κλασικοί φιλόσοφοι της αρχαιότητας, ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης επιχείρησαν να διερευνήσουν την Ηρακλειτιανή σκέψη με πρόθεση να την κατανοήσουν, αλλά κυρίως για να την αντι- κρούσουν. Έτσι, ο Πλάτωνας σημειώνει στον Κρατύλο (402a 440a και b): «Λέγει που Ηράκλειτος ότι πάντα χωρεί και ουδέν μένει και ποταμού ροή απεικάζων τα όντα λέγει ως δις ες τον αυτόν ποταμόν ου αν εμβαιής (...) Αλλ' ουδέ γνώσις είναι φάναι εικός, ω Κρατύλε, ει μεταπίπτει πάντα χρήματα και μηδέν μένει ει μεν γαρ αυτό τούτο, η γνώσις, του γνώσις είναι μη μεταπίπτει, μένοι τε αν αεί η γνώσις και είη γνώσις, ει δε αεί άλλο είδος γνώσεως και ουκ αν είη γνώσις και εκ τούτου του λόγου ούτε το γνωσόμενον ούτε το γνωσθησόμενον αν είη». Εξίσου ο Αριστοτέλης, με την ύψιστη οντολογική και λογική αρχή του, την αρχή της μη αντίφασης, εγκραλεί τον Ηράκλειτο όταν αυτός σκέπτεται «πάντα είναι και μη είναι (...) λέγων, πάντ' αληθή και πάντα ψευδή...» (Μετά τα φυσικά Γ7, 1012α).

Με τους Πλάτωνα και Αριστοτέλη, ο στοχαστικός και ποιητικός λόγος του Ηράκλειτου μετατρέπεται σε φιλοσοφικό και μεταφυσικό λόγο, η αγάπη για τη σοφία γίνεται σχολή και διδασκαλία. Η σκέψη που στοχάζεται το είναι εν τω γίνεσθαι της ολότητας του κόσμου, διασπάται σε είναι και γίνεσθαι, το είναι διακρίνεται από το μη εί- ναι, η ιδέα του φαινομένου γίνεται η ουσιαστική όψη του και το φως της αλήθειας αποκαλύπτεται από τον ανθρώπινο λόγο που εξελίσσεται σε υπέρτατο κριτή των όντων και των πραγμάτων. Αυτές οι εξελικτικές μεταλλαγές είχαν ως συνέπεια την υποταγή του χρόνου και των μεταμορφώσεων του τραγικού γίνεσθαι στην αιωνιότητα του Είναι, τον εκτοπισμό της ανοικτής και περιπετειώδους, σφαιρικής και αποσπασματικής έρευνας σε θεματοποιημένη, εξειδικευμένη και αναλυτική γνώση που καταλήγει στον νεώτερο κόσμο, στον κατακερματισμό των επιστημών, στην τεράστια πληθώρα πληροφοριών και την πολύπλευρα επεκτεινόμενη αποδιοργάνωση και ισοπέδωση της σκέψης και της ζωής.

Αν από τον Παρμενίδη και μετά, το Είναι πήρε το προβάδισμα έναντι του μη Είναι, της αρνητικότητας του γίνεσθαι και του Χρόνου, στη δύση του Δυτικού Πολιτισμού, το Είναι συναντά την άλλη του όψη του Κόσμου, το μη Είναι, το τίποτα, το κενό, την αρνητικότητα (αυτό που απέκλεισε και απέρριψε του επιβάλλεται κυριαρχικά).

Η άρνηση της παρουσίας της αρνητικότητας από την κλασική μεταφυσική σκέψη, αναδεικνύει ένα άλλο κάλεσμα που απευθύνεται στην σκέψη και απαιτεί μια νηφάλια διαθεσιμότητα για να δοκιμαστεί και να αναληφθεί. Πέραν από τις μεταφυσικές διακρίσεις ανοίγει η εποχή της ενιαίας και διαφοροποιημένης σχέσης Εν-Όλου και Τίποτα, Εν-Παντός και Μηδενός. Η σκέψη αναζητά την εμπειρία της Ολότητας του Χρόνου, η οποία μετέχει μέσω των αέναων χωροχρονικών μεταμορφώσεων του, σε κάθε εκδήλωση της σκέψης και της ζωής με μοναδικό τρόπο κάθε φορά.

Ο Λόγος και η Διαλεκτική στην Ιστορία

Ο Λόγος ετυμολογικά προέρχεται από το λέγειν και λέγειν πρωταρχικά σημαίνει συλλέγειν, συλλογή και υπό τη στενότερη έννοια, αρίθμηση. Η έννοια της αρίθμησης διακλαδίζεται σε: «απαρίθμηση» > «αφήγηση» (ως αρχική απαρίθμηση γεγονότων) > «αγόρευση» > «ομιλία» > «πρόταση» και σε: «λογαριασμό» > «υπολογισμό» > «απολογισμό» > «συλλογισμό» > «διευκρίνιση» > «συζήτηση» > «επιχειρηματολογία», καθώς και «διάκριση» > «εκτίμηση» > «αιτιολογία» > «αιτία» > «δικαιολογία» > «λογοδοσία» > «σχέση» > «αναλογία» > «συμμετρία» > «μέτρο». Αν αυτές είναι οι σημασιολογικές εκδοχές που αποδίδονται στον Λόγο από την ελληνική γλώσσα, ας εξετάσουμε τις σημασίες που προσλαμβάνει στις άλλες γλώσσες. Ο γερμανικός όρος που αντιστοιχεί στον Λόγο είναι το «Vernunft» που προέρχεται από το «vernehmen» και σημαίνει «ακούω κάποια ομιλία που έχει νόημα». Η αγγλική «reason» που συνδέεται με τα αρχαία γαλλικά και τα λατινικά, εισάγει την έννοια του μέτρου. Η ρωσική «razoum» προέρχεται από το «ratio» και το αγγλικό «mind» σαξονικής προέλευσης, το οποίο καταδεικνύει, καταρχήν την ικανότητα της μνήμης, αλλά και την ανάμνηση των νεκρών. Στα γαλλικά, η λέξη «raison» προέρχεται από το λατινικό «ratio» που σημαίνει «υπολογισμός». Με τη «ratio» υπογραμμίζεται η αυστηρότητα του υπολογισμού, το ρήμα «reor» σημαίνει «σκέφτομαι» με τη σημασία του «πιστεύω, είμαι της γνώμης», ενώ με τη μετοχή «ratus» επανέρχεται η έννοια του «υπολογισμού».

Αναγνωρίζουμε και κατανοούμε από τις σημασιολογικές διακλαδώσεις που προσλαμβάνει ο Λόγος και τις συνειρμικές σημασίες που ξετυλίγονται σε κάθε μία απ'αυτές τις διακλαδώσεις, τη διφορούμενη, αμφίπλευρη και αβέβαιη σημαντική του. Όλες οι ερμηνευτικές διερευνήσεις που επιχειρήθηκαν στο γίνεσθαι της σκέψης ανέδειξαν και αντιμετώπισαν τον Λόγο μέσω ιδιαίτερων και μονοδιάστατων προοπτικών. Κάθε απόπειρα υιοθέτησης μιας μονοσήμαντης προοπτικής, από όσες αναφέρθηκαν παραπάνω, περιορίζει το πλάτος και μειώνει το βάθος της έννοιας και αντίστροφα. Θα λέγαμε ότι Λόγος «Είναι» το σύνολο όλων των σημασιών που του έχουν αποδοθεί στην ιστορία της σκέψης. Ο Λόγος ως Κόσμος είναι σύνολο μη κατηγοριοποιήσιμο με τον εαυτό του και μ'αυτή την έννοια, μη συμβολοποιήσιμο που εκφράζεται, όμως, με και δια των συμβόλων. Ο Λόγος του Ηράκλειτου δεν μπορεί να εντοπιστεί στον χώρο και δεν εξαρτάται από μια ιδιαίτερη στιγμή του χρόνου μ'αυτή την έννοια δεν μπορεί να αποτελέσει «αντικείμενο» νοητικής γνώσης. Όντας ο Λόγος, το μη αναπαραστάσιμο και ανυπολόγιστο, αρθρωμένο και φευγαλέο πολυκεντρικό κέντρο (είναι εν τω γίνεσθαι), η δέσμη που συνδέει και ξετυλίγει ενιαία και πολυδιάστατα όλες τις ειδικές θεματικές της σκέψης και τις ιδιαίτερες γνωστικές-ερμηνευτικές προοπτικές του. Ο Λόγος, ως η ποιητική της προφάνειας του αρρήτου μόνον αποφαστικά μπορεί να κατανοηθεί και αυτό απαιτεί μια υπέρβαση του «γιννώσκειν», του είναι, του όντος και της ουσίας καθώς και αποδέσμευση από κάθε οντολογικό ή γνωσιοθεωρητικό πρότυπο. Η διάνοιξη της σκέψης στο άρρητο, προϋποθέτει την ισηγορία και συζυγία της ταυτότητας και της ετερότητας. Αυτό σημαίνει τόσο υπέρβαση της νοησιαρχικής φιλοσοφίας και της μεταφυσικής σκέψης, όσο και υπέρβαση του υποκειμένου αλλά και του αντικειμένου καθώς και την ανάληψή τους από την εναλλασσόμενη σκέψη του ανοικτού χωροχρόνου και των αέναων μεταμορφώσεών του.

Στην ιστορία της σκέψης, η έννοια του Λόγου έχει διερευνηθεί μέσω πολλαπλών ερμηνευτικών προοπτικών. Όλες οι σημασίες που έχουν αποδοθεί στον Λόγο στο γίνεσθαι του κόσμου, συμπυκνώνονται με ενιαίο τρόπο στην πρωταρχική και καταστατική συνθήκη του «είναι» του Λόγου. Ο Λόγος διατυπώθηκε στην προσωκρατική σκέψη (κυρίως στον Ηράκλειτο και λιγότερο στον Παρμενίδη και τον Δημόκριτο) και ξετυλίχθηκε στις εξειδικευμένες θεματικές της σκέψης, οι οποίες αναφέρονται στα αποσπάσματα του κόσμου ή σε σύνολα αποσπασμάτων ή στις σχέσεις των συνόλων. Ο Λόγος είναι αυτός που ζωογονεί την πλατωνική υπερβατική διαλεκτική του βιωμένου ιδεαλισμού, την Αριστοτέλεια οντο-θεολογία, αλλά και τη χριστιανική θεολογία, τον εγγελιανό λόγο και την ιδεαλιστική διαλεκτική του και τον λόγο της ιστορικής διαλεκτικής του Marx.

Ενώ όμως, για τον Ηράκλειτο ο Λόγος «είναι» λέγειν σκεπτόμενο και ποιητικό του Εν-Όλου, με τους σοφιστές ο Λόγος μετασηματίζεται σε ρηματική ομιλία και ο στοχαστικός βίος γίνεται υπόθεση ρητορείας, τεχνική της επιχειρηματολογίας και διδασκαλία. Με τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, εραστής της σοφίας και της γνώσης, ο Λόγος γίνεται φιλοσοφικός και μεταφυσικός. Ο Λόγος ως είναι εν τω γίνεσθαι του Εν-Όλου, μεταβάλλεται σε απόπειρα καθυπόταξης της χρονικότητας του γίνεσθαι στην άχρονη παρουσία του Είναι και της υπερβατικής ουσίας του. Με τους δύο μεγάλους δια-σκόλους της σκέψης, το Εν-Όλον διασπάται, το είναι διαχωρίζεται από το μη είναι, η ιδέα του φαινομένου γίνεται η κυρίαρχη όψη του, η αλήθεια οδηγείται προς την *adaequatio intellectus et rei* και ο ανθρώπινος λόγος μετασηματίζεται σε κριτή της αλήθειας και της ουσίας των όντων και των πραγμάτων. Η δυαδικότητα της διαλεκτικής δομής της Ηρακλειτιανής γλώσσας της σκέψης, ο διφορούμενος και αντιφατικός χαρακτήρας του λέγειν της, μετασηματίζεται σε οντολογική λογική της ταυτότητας, η οποία αγνοεί το αντίθετο, το αντιφατικό και τη διαφορά τους με την ταυτότητα. Ενώ ο Λόγος του Ηράκλειτου, διέπει τον κόσμο που είναι εν τω γίνεσθαι, ο κόσμος της ζωής δεν είναι ιστορία αφηγημένη και πλασμένη από τον άνθρωπο και τις επιδιώξεις του. Η γλώσσα είναι πάντα εν τω γίνεσθαι του χρόνου, αναδεικνύοντας τη σχέση των αντιθέτων και τις αέναες μεταπτώσεις τους.

Από την αρχαιοελληνική φιλοσοφική σκέψη και εντεύθεν, μετά από μια σειρά μεταμορφώσεων, ο Λόγος αναδύεται και αναπτύσσεται μέσα στην ανθρώπινη ιστορία, η γλώσσα αυτονομείται, γίνεται ενδοκοσμική, κόσμος μέσα στον Κόσμο, και κατασκευάζει την πραγματικότητά του. Έτσι, ορθώνεται το σύμπαν του ανθρώπινου Λόγου και των μεταφυσικών ή φυσικών παραστάσεών του, που γνωρίσαμε στην ιστορία της Δυτικής σκέψης. Η γλώσσα εξειδικεύεται σε κοσμολογικές, θεολογικές ή ανθρωπολογικές θεωρήσεις που προσπαθούν, ανθρωποκεντρικά και ανθρωπομορφικά, να κατανοήσουν διαστάσεις του Έν-Όλου. Η χρονικότητα του γίνεσθαι απορροφάται από την Ιστορία και την λογοτεχνική της δομή. Όλοι οι λόγοι του Λόγου και οι γλώσσες της Γλώσσας φωτίζουν, αναμφίβολα, διαστάσεις του Κόσμου, αφήνοντας όμως ανεξερεύνητο το αρθρωμένο, αλλά μετέωρο «κέντρο» του που δεν είναι, αλλά ξετυλίγεται ως Χρόνος μαζί με τον άνθρωπο. Αναδύομενοι από την «αρχική» σιωπή, μιλάμε για να καλέσουμε και να ονομάσουμε. Σκέψη (ο αρχαιοελληνικός Λόγος) και Γλώσσα, η μη ταυτολογική ταυτότητά τους, σημαίνουν σχέση με το άνοιγμα του συνόλου του χωροχρόνου και των απεριόριστων διαστάσεών του, που μεταμορφώνονται παραγωγικά σε κάθε όψη, σε κάθε περιοχή, σε κάθε τομέα, σε κάθε τμήμα της Ολότητας του Κόσμου. Κάθε λόγος και κάθε γλώσσα αναφέρονται και αφορούν, μια διάσταση του Όλου, ένα τμήμα της Ολότητας του όντος, έναν ιδιαίτερο τρόπο είναι και σύλληψης του όντος όπως αποκαλύπτεται στην απόκρυψή του, σε κάθε τόπο και στιγμή του ξετυλίγματος του χωροχρόνου. Κάθε λόγος και κάθε γλώσσα συνιστούν μεταφυσικές αφαιρέσεις και εκλογικευμένες εμπειρίες του Εν-Όλου, που παραμένει άσκεφτος όταν προσεγγίζεται μόνο με τη λογική σκέψη ή μόνο με το ποιητικό ρήμα. Η εμπειρία του κόσμου μπορεί να προσεγγισθεί στοχαστικά και να βιωθεί ποιητικά, με την επικοινωνία λογικής σκέψης και ποιητικού ρήματος.

Η Σκέψη στον Παρμενίδη

Αν ο Ηράκλειτος ονομάζει το Εν-Όλον, το Είναι εν τω Γίγνεσθαι του Κόσμου, ο Παρμενίδης ονομάζει το Εν-Όλον ως Είναι και το διακρίνει από το μη Είναι (μηδέν). Το Είναι είναι αδιαίρετο, ακίνητο και αμετάβλητο. Για πρώτη φορά ερευνάται η αλήθεια με οντολογικά κριτήρια και για πρώτη φορά ορίζεται ένας ανεξάρτητος από τις αισθήσεις, νοητός κόσμος, ο οποίος θεωρείται πραγματικός. Η Παρμενίδεια αυτή θεώρηση εδράζεται στο μεταφυσικό επιχείρημα ότι «έστι γαρ είναι, μηδέν δ' ουκ έστιν». Στο ποίημά του «Περί φύσεως», θεωρεί ότι το Πραγματικό βρίσκεται στο Εν (Είναι) και όχι στο Πολλαπλό των ποικίλων και μεταβαλλόμενων όντων (Γίγνεσθαι).
«Το Είναι όντως είναι, ενώ το μηδέν δεν είναι».

Η παραγωγική επιχειρηματολογία που καταστρώνει για να τεκμηριώσει λογικά την αγέννητη, άφθαρτη και αιώνια ύπαρξη του Είναι μπορεί να συνοψισθεί: Το Είναι είναι αγέννητο και αυτό μπορεί να αποδειχθεί με δύο παράλληλες συλλογιστικές τροχιές: α) Αν είχε μια Αρχή το Είναι, θα έπρεπε να προέρχεται είτε από το μη Είναι είτε από το Είναι. Αλλά από το μη Είναι δεν μπορεί να προέρχεται γιατί το μη Είναι είναι ανύπαρκτο και αδιανόητο και επίσης γιατί ακόμα και εάν υπήρχε το μη Είναι δε θα υπήρχε κανένας αποχρών λόγος (καμμιά αιτία) από το μη Είναι να προκύψει κάποιο ον. Από την άλλη πλευρά, το Είναι είναι αδύνατο να προέρχεται από το Είναι γιατί αυτό θα πρυπόθετε ένα άλλο Είναι, πέραν από το πρώτο Είναι και αυτή η διαδικασία θα συνέχιζε στο άπειρο. Κατά τον ίδιο τρόπο, αποδεικνύει ο Παρμενίδης ότι το Είναι δεν έχει τέλος γιατί το τέλος του θα σήμανε την μετάβασή του στο μηδέν, άρα μια τέτοια μετάβαση είναι ανύπαρκτη.

Ο Παρμενίδης, στο ποίημά του «Περί φύσεως», διατυπώνει την οντολογική θεώρηση ότι το πραγματικό «ον» είναι Ένα αδιαίρετο, αγέννητο, άφθαρτο, αμετάβλητο, ακίνητο και αιώνιο. Ο Παρμενίδης δίνει στο Αιώνιο και Απόλυτο Είναι μια α-χρονική διάσταση. Η αιωνιότητα τού Είναι είναι ένα παντοτινό τ-ώ-ρ-α, μια ακατάλυτη συνεχής παρουσία, «ουδέ ποτ' ήν ουδέ έσται, επει νυν έστιν». Επίσης, το Είναι παρουσιάζει και χωρική συνέχεια, είναι αδιαίρετο, ομογε- νές και αδιαφοροποίητο και αυτό γιατί εάν τέμνονταν από κάτι στο χώρο, αυτό θα ήταν από το μη Είναι, αλλά το μη Είναι είναι αδιανόητο και ανύπαρκτο και σαν μηδέν δεν μπορεί να διαχωρίζει το Είναι. Αν υπήρχε το κενό, θα εμπειρείχε το τίποτα, το μηδέν και επειδή το «μηδέν ουκ έστιν» και το κενό δεν μπορεί να υπάρχει. Επίσης, είναι ακίνητο και αμετάβλητο γιατί κάθε μετατόπιση του Είναι προς ένα άλλο σημείο που δεν είναι, θα σήμαινε την ύπαρξη του κενού και του τίποτα, πράγμα που έχει απορριφθεί εξ υπαρχής από την παραδοχή ότι το Είναι είναι ακίνητο και αμετάβλητο. Για τον Παρμενίδη, λοιπόν, το Είναι είναι αμετάβλητο όχι μόνο χρονικά και χωρικά, αλλά και ποιοτικά και ποσοτικά. Ακόμα, το Είναι είναι περατό και τέλειο, δηλαδή είναι απόλυτα τέλειο, ακέραιο και ολοκληρωμένο καθ'εαυτό, «ταυτόν τ'έν ταυτώ τε μένον καθ'εαυτό τε κείται». Αλλά η αναγνώριση και η περιγραφή του Είναι με βάση τις προηγούμενες λογικές κατηγορίες, αντιβαίνει και προσκρούει στο γίγνεσθαι, δηλαδή στην κίνηση και την αλλαγή του αισθητού κόσμου και τις οποίες καταγράφει η ανθρώπινη αισθητηριακή εμπειρία.

«Το Είναι όντως είναι, ενώ το μηδέν δεν είναι». Με αυτή την κατηγορηματική διακήρυξη, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ο Παρμενίδης θέτει τα θεμέλια της οντολογίας ως κεντρικής φιλοσοφικής θεώρησης του Είναι. Για τον Παρμενίδη το Ον είναι Όλον, ένα σύνολο δηλαδή μοναδικό που επιβάλλεται με το να Είναι και που αντιτίθεται προς ό,τι Δεν Είναι. Η Παρμενίδεια αυτή θεώρηση εδράζεται στο μεταφυσικό επιχείρημα ότι «έστι γάρ είναι, μηδέν δ' ουκ'έστιν», δηλαδή το Είναι υπάρχει, ενώ αυτό που Δεν Είναι, δεν υπάρχει. Το «τίποτα» δεν υπάρχει, άρα το «κενό» δεν υπάρχει. Ακριβώς επει- δή δεν υπάρχει κενό που να διαχωρίζει την ύλη, συνάγεται ότι ο Κόσμος είναι ενιαίος και συμπαγής και αυτές του οι ιδιότητες δεν του επιτρέπουν καμμιά κίνηση, αφού ούτε διακριτά τμήματα υπάρχουν, ούτε κενός χώρος για να κινηθούν. Έτσι όμως, δεν μπορεί να υπάρξει αλλαγή Ον και Μη Ον νοούνται ως μη αναγώγιμα το ένα στο άλλο «ούποτε δαμή είναι μη εόντα».

Από τη δυϊστική θέση του Παρμενίδη εκκινεί και η κλασική Πλατωνική αντίληψη περί των Ιδεών ως «όντως όντων», η οποία όμως διαφορίζεται στην εξέλιξή της, όταν ο Πλάτων επανέρχεται για να υποστηρίξει, στο διάλογο “Σοφιστή” πως «ον» και «μη ον» είναι οι ακραίοι όροι μια οντολογικής σειράς της οποίας τους ενδιάμεσους όρους, αποτελούν αντιστοίχως, το μη είναι του όντος και το είναι του μη όντος. Ο Παρμενίδης δεν αρκείται στο να υποστηρίξει ότι το Είναι υπάρχει και είναι αιώνιο και αυτό γιατί ως υπάρχον δεν μπορεί να νοηθεί ούτε ως παρελθόν (ήταν) ούτε ως μέλλον (θα είναι). Θέλει να καταστήσει σαφές ότι το Είναι δε γεννάται, καθώς θα έπαυε, αν διαιρούνταν, να είναι ταυτόσημο με τον εαυτό του. Αντιθέτως, μένει ακίνητο και αυτάρκες.

Αυτό όμως που θέλει να υπογραμμίσει ο Παρμενίδης είναι η ταύτιση του «νοείν» και του Είναι, «το γαρ αυτό νοείν εστί τε και εί- ναι». Το «νοείν» συλλαμβάνει το Είναι που του αποκαλύπτεται και ταυτίζεται μ'αυτό. Το Είναι φανερώνεται μόνο μέσω του «νοείν» και όχι μέσω των αισθητηρίων οργάνων. Το «νοείν» υπερβαίνει την αισθητηριακή αντίληψη του εμπειρικού κόσμου, ο οποίος χαρακτηρίζεται από τη φαινομενική πολλαπλότητα και την αέναη αλλαγή (γίνεσθαι) και συνδέεται μ'αυτό που είναι μόνιμα παρών στο νου (Είναι). Αυτό που Είναι, είναι το ίδιο με αυτό που στοχεύει η νόηση το ον που αναπαριστά η νόηση συμπίπτει με το ον που εξετάζεται από τη νόηση. Αυτό που κάθε φορά εννοείται είναι το παρόν (Είναι) και αντιστρόφως, το παρόν (Είναι) είναι παρόν μόνο εξαιτίας της εν- νόησής του (το νοείν). Επομένως, Είναι και νοείν είναι το ίδιο, «ταυτόν δ'εστί νοείν τε και ουνεκεν εστί νόημα». Ο Παρμενίδης ταυτίζει το Είναι με τη Θεϊκή Αλήθεια, η οποία μόνο με τη νόηση, και όχι με τις απατηλές αισθήσεις, μπορεί να συλληφθεί. Ο διαχωρισμός της «απόλυτης αλήθειας» από τον αισθητό κόσμο και η αποδοχή της υπεροχής του νου σε σχέση με την αίσθηση, δημιουργεί μια δυϊστική θεώρηση που βρίσκει την κορυφαία έκφρασή της στον Πλάτωνα. Ο Πλάτωνας αναρωτιέται: τι είναι αυτό που πάντοτε είναι και δεν υπόκειται στο γίνεσθαι; Και τι είναι αυτό που συνεχώς μεταβάλλεται και ουδέποτε είναι; Το αντικείμενο της έλλογης νόησης είναι αυτό που παραμένει πάντοτε αμετάβλητο, ενώ το αντικείμενο της γνώμης και της άλογης αίσθησης είναι αυτό που γεννιέται και χάνεται, αυτό που δεν έχει αυθεντική ύπαρξη» (Πλάτων, Τίμαιος 27d). Η πλατωνική ανθρωπολογική διχοτόμηση σώματος και νόησης έχει τη γενεαλογία της στην νοησιαρχική σκέψη του Παρμενίδη.

Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι με τον Παρμενίδη δημιουργείται η φιλοσοφία, το αντικείμενο της φιλοσοφίας είναι το Ον, αυτό που Είναι και εξισώνεται με την Αλήθεια και το Μη Είναι, το Μηδέν με το Λάθος. Η σχέση Είναι και μη Είναι είναι αντιφατική, η θέση του ενός αίρει την θέση του άλλου. Το να φιλοσοφείς σημαίνει ότι μιλάς για το Ον και η φιλοσοφική αλήθεια είναι η ταυτότητα του Όντος και του Λόγου. Για να μνηθούμε στο Λόγο του Όντος και να προσανατολιστούμε στην Αλήθεια, προϋπόθεση είναι να αποκοπούμε από το ρευστό κόσμο του γίνεσθαι, των αενάως μεταβαλλόμενων φαινομένων και να αναχθούμε στην αγέννητη τελειότητα και την ανώλεθρη πληρότητα του αιώνια παρόντος Όντος. Το Ον αποκλείει κάθε παρελθούσα γέννηση (κάθε διείσδυση στο γίνεσθαι) και κάθε μελλοντικό όλεθρο. Το Είναι των όντων διαχωρίζεται από το φαινομενικό γίνεσθαι των όντων, ουσιαστικά δεν μετέχει σε τύποτα.

Η πορεία προς τη μύηση δεν οδηγεί στη τέχνη της ζωής (όπως στον βραχμανισμό και τον Βουδισμό που εμφανίζονται εκείνη την εποχή), αλλά στη Γνώση και στο Λόγο του Όντος. Στον Παρμενίδη συναντάμε τον υπαινιγμό μιας κορυφαίας μεταφυσικής διάκρισης, μεταξύ ζωής και σκέψης, σοφίας και γνώσης, η οποία έκτοτε επισκιάζει το γίνεσθαι της φιλοσοφίας του κόσμου και το γίνεσθαι του κόσμου της φιλοσοφίας. Η μεταφυσική διάκριση αυτή μπορεί σχηματικά να αποδοθεί ως αντιπαράθεση πρακτικής σοφίας (φρόνησις, prudentia) και θεωρητικής σοφίας (διανοητική ή πνευματική, sapientia). Η φιλοσοφία έκτοτε αναζητά και προσεγγίζει τη σοφία, δίχως να δοκιμάζει την εμπειρία της παρά μόνο συγκυριακά. Η φιλοσοφία είναι ένα είδος λόγου και η σοφία μια ορισμένη ιδιότητα της σιωπής. Η φιλοσοφία είναι ένας τρόπος του σκέπτεσθαι, η σοφία ένας τρόπος του ζην, η αυθεντική σοφία είναι η σύνδεση των δύο και όχι ο συμφυρμός τους. Τα περιεχόμενά της; Γαλήνη της ψυχής, πνευματική και διανοητική απλότητα και αμεσότητα, όπως επίσης και η εμπειρία της ενότητας μέσω της βιωμένης γνώσης του Πραγματικού.

Από τον Παρμενίδη στην τεχνοεπιστήμη

Η περιπέτεια της φιλοσοφικής σκέψης ανοίγει τον ιστορικό χωρόχρονο του Δυτικού Πολιτισμού με μια παραγωγική ταυτολογία, διατυπωμένη από τον Παρμενίδη: «έστι γαρ είναι» και «το γαρ αυτό νοειν εστιν τε και είναι». Στο κλείσιμο της αυτή η περιπέτεια καμπυλώνει τον χωροχρόνο της ιστορίας και την οδηγεί στο διαρκές και συνεχιζόμενο τέλος της, με μια εξίσου παραγωγική ταυτολογία, την τεχνο-επιστήμη. Η τεχνοεπιστήμη αναλαμβάνει τις εποχιακές μεταμορφώσεις της σκέψης (μαγεία, μύθοι, μυθολογία, θρησκεία, θεολογία, μεταφυσική ή «αντιμεταφυσική» επιστημονική φιλοσοφία και τις οι αλληλεπιδράσεις τους) σε μια δομή που ανακυκλώνει αενάως τη δομή της και την ίδια τη διαδικασία δόμησής της. Με την Παρμενίδεια μεταφυσική τομή Είναι και μη-Είναι και την ταύτιση Είναι και νοειν, η πρωταρχική ενότητα του Εν-Όλου και του Όλου- Τίποτα διασπάται, το νοειν σκέφτεται το Είναι ως άχρονη παρουσία (θετικότητα) και αφήνει άσκεφτο το μη είναι, το κενό και το τίποτα (αρνητικότητα), την άλλη όψη του Είναι. Ενω στην αυγή της φιλοσοφικής σκέψης, ο Παρμενίδης στοχάστηκε το Νοειν ως Είναι και το Είναι ως Νοειν, δηλαδή Νοειν «και» Είναι=ίδιο, στο λυκαυγές της, με την τεχνοεπιστημονική δομή το Είναι είναι Νοειν και το Νοειν είναι Είναι. Έτσι η ιστορία του Είναι (ως παρουσία, ουσία, θεμέλιο, αλήθεια, νόημα, αιτία και σκοπό), ως ιστορία των μεγάλων αυτοερμηνειών του Είναι περαιώνεται, η παρουσία συναντά την απουσία, τα θεμέλια καταρρέουν και συναντούν το μη θεμέλιο, το αθεμελίωτο, το νόημα επιστρέφει στο μη νόημα, η αιτία και ο σκοπός αντικρύζουν το τυχαίο, το ενδεχόμενο και το πιθανό. Τόσο η οντολογική σκέψη που θεώρησε το Είναι ως αιώνια καθορισμένο που δύναται να διερευνηθεί και να παρασταθεί ισομορφικά ή όχι από τη σκέψη, όσο και η μεταφυσική δυαδική σκέψη που τέμνει το είναι από το φαίνεσθαι, τα φαινόμενα από τα πράγματα, το μηδέν από τον ον, αναζήτησαν τους όρους της ενότητας και της ταυτότητας του κό- σμου. Τόσο στην ιδεαλιστική όσο και στην υλιστική εκφορά της, η σκέψη, αντιλήφθηκε την ενότητα ως απόλυτη, δεδομένη, αυτάρκη, αυθύπαρκτη και αυθυπόστατη. Η Σκέψη που εκφράστηκε δια των σκέψεων και των συμβόλων της στους διάφορους χρόνους του Χρόνου διέπονταν από ένα είδος φιλοσοφικού ναρκισσισμού, διανοητικού αυτισμού ή και νοησιαρχικού εγωισμού. Δεν αναγνώρισε και δεν σχετίστηκε με το ριζικά Άλλο, αυτό που δεν υπόκειται στις μεταφυσικές αφαιρέσεις και συγκεκριμενοποιήσεις, το «αδάμαστο» που δεν μπορεί να οριστεί και να θεμελιωθεί από τις ανθρώπινες παραστάσεις.